

Alexandra Holmboe og Henrik Møllnitz Risdorf

Introduktion til Erich Wulffs fænomenologiske og kritisk-psykologiske analyse af det skizofrene vanvid

Resumé

Formålet med den indledende artikel samt den danske oversættelse af Erich Wulffs artikel fra 1992 er, at introducere den tyske socialpsykiater Erich Wulffs teoretiske arbejde vedrørende skizofreni i en dansk sammenhæng. I både indledningen og i den originale artikel, gennemgås Wulffs fænomenologiske, subjekt-konstruktivistiske samt kritisk-psykologiske teori om og strukturanalyse af "det skizofrene vanvid". Artiklens overordnede formål er fænomenologisk af afdække og forstå det sammenbrud mellem væren og verden, mellem subjekt og objekt og mellem indre erfaringer og ydre kendsgerninger, som den skizofrene psykose er udtryk for. Artiklens hovedformål er i første omgang at afdække, hvordan det uforståelige i den skizofrene psykose kan forstås, dvs. at afdække den skizofrene uforståeligheds "produktionshemmelighed" så at sige.

Dette udfoldes og eksemplificeres med grundbegreberne "personlig mening" og "almengørlig betydning" og det gennemgås, hvorledes det skizofrene vanvid dissocierer relationen mellem personlig mening og almene betydninger gennem paradoksalisering og meningsannullering. Forfatterne forsøger i den introducerende artikel at tage Wulffs fænomenologiske analyse af det skizofrene og

uforståelige vanvids hvordan et skridt videre ved at berøre spørgsmålet om det skizofrene vanvids hvorfor: Hvad kan funktionen og intentionen bag vanviddet tænkes at være og hvilken betydning har det for den terapeutiske praksis? Den indledende artikel opridser derudover perspektiverne af Wulffs teori for en aktuell anvendt (social-) psykiatrisk og terapeutisk praksis, der viser veje til at overskride den dominerende biomedicinske og deskriptive psykiatri.

Nøgleord: Erich Wulff, socialpsykiatri, skizofreni, fænomenologi, terapeutisk praksis.

I januar 2010 døde den tyske socialpsykiater og professor i socialpsykiatri Erich A. Wulff 84 år gammel. I den anledning besluttede vi, at vi ville introducere hans teoretiske arbejde i en dansk sammenhæng.

Erich Wulff var igennem sit liv stærkt engageret i at reformere og demokratisere den tyske psykiatri og kom tidligt i kontakt med den italienske reformpsykiater Franco Basaglia og en international gruppe af psykiatere for hvem det var magtpåliggende at reformere psykiatrien.

Erich Wulff var i 70-erne og 80-erne blandt de mest kendte tyske intellektuelle, ikke kun

som psykiater, men også som forfatter og aktivist i fredsbevægelser i den tredje verden, særligt i den anti-imperialistiske Vietnambevægelse. Wulffs teoretiske interesseområder har primært været etnopsykiatri og strukturanalyser af “vanviddet”, inspireret af bl.a. den kritiske psykologi, den fænomenologiske filosofi (her især Daseinsanalysen), samt den fransk-amerikanske etnolog og psykoanalytiker Georges Devereux.

Erich Wulff studerede medicin og filosofi i Köln og Paris og videreuddannede sig i psykiatri i Marburg. Fra 1961-1967 havde Erich Wulff ophold ved det medicinske fakultet i Hué i Vietnam – et ophold som prægede ham såvel fagligt som personligt og bl.a. lagde grundstenen til hans interesse for etnopsykiatri. Fra 1968 arbejdede Erich Wulff som overlæge ved den psykiatriske afdeling ved universitetshospitalet i Giessen i Tyskland og virkede samtidigt som ekstern lektor på universitetet i Vincennes, Paris fra 1968-1974. Wulff blev professor i socialpsykiatri ved det medicinske universitet i Hannover fra 1974 frem til 1994. Fra 2003 og frem til sin død i 2010 levede Wulff i Paris.

Vi stiftede bekendtskab med Erich Wulff i forbindelse med et oversættelsesarbejde af tre af hans tekster (oversat af Alexandra Holmboe ifm. ansættelse i det socialpsykologiske, døgnåbne værested Gaderummet). Teksterne har været publiceret i hhv. “Forum Kritische Psychologie” og “Das Argument”, hvor Wulff igennem en årrække var medlem af redaktionen. Det er en af disse tre artikler samt dens grundbegreber og relevans for teoriudvikling og terapeutisk tilgang i psykiatrien, vi gerne vil introducere i en dansk sammenhæng.

Gennem sit lange virke som psykiater var Erich Wulffs teoretiske og terapeutiske tilgang til det psykiatriske genstandsområde orienteret omkring det fænomenologiske perspektiv, med dets fokus på at afklare og beskrive de bagved-

liggende grundstrukturer og –betingelser for det skizofrene “vanvids” fremtrædelsesformer. Med denne tilgang arbejdede Wulff videre med begreber udviklet af Daseinsanalysen (Binswanger, 1947, 1955, 1957 og Blankenburg, 1958, 1971). Wulff videreudviklede og supplerede imidlertid den fænomenologiske tilgang med en “subjektkonstruktivistisk” teori, med begreber fra den kulturhistoriske skole (Leontjew, 1959, 1973) og fra den Kritiske Psykologi (Holzkamp, 1983). Erich Wulff beskæftigede sig derudover med etnopsykiatrien, der sammenholdt med hans politiske engagement vidner om et omfattende internationalt og tværkulturelt udsyn og orientering i hans professionelle virke.

Det er en pointe i sig selv, at Erich Wulff med denne omfattende og mangefacetterede tilgang i sin forskning hæver sig milevidt over den deskriptive og biologisk reduktionistiske psykiatri, der dengang som nu udgør størstedelen af det psykiatriske genstandsområde i teori og praksis. Credoet i den konventionelle, deskriptive psykiatri: At eksempelvis den skizofrene psykose ikke kan og skal forstås, men tværtimod restløs kan forklares biologisk og behandles medicinsk, overskrides i Wulffs empatiske og forståelsesorienterede tilgang til sine patienter i praksis som i de derigennem udviklede teoretiske grundbegreber. Derudover er der i Wulffs arbejde en interessant kobling til et 1. persons fænomenologisk subjektstandpunkt, idet Wulff inddrager selvoplevede psykoselignende tilstande, erfaret som tilfangentagen soldat under 2. verdenskrig og senere i livet som systemkritiker i et paranoidt og gennemkontrolleret Vietnam. På denne baggrund udviklede Wulff sin almene subjektividenskabelige og fænomenologiske grundforståelse af tilstanden skizofreni.

Samlet set mener vi, at Wulff har ydet et uhyre vigtigt teoretisk bidrag til forståelsen af psykiatriske lidelser qua hans fænomenologiske

og subjektkonstruktivistiske strukturanalyser af “det skizofrene vanvid”. Et teoretisk bidrag, der efter vores overbevisning også har stor relevans og anvendelighed på det (social-) psykiatriske område i dag. Overordnet fordi artiklen (og hans andre publikationer) til stadighed minder os om, at de spørgsmål, som han (og før ham daseinsanalytikerne) stiller, kan og må stilles, og at disse samt de almene psykologiske aspekter og processer i det skizofrene vanvid ikke er blevet besvaret, men ignoreret i den biologiske psykiatri.

Introduktion til Wulffs fænomenologiske strukturanalyse af “vanvid”, samt præsentation af grundbegreber i artiklen “Om konstitutionen af den skizofrene uforståelighed. Bidrag til en subjektkonstruktivistisk teori om vanviddet”.

Erich Wulff var i sit personlige og faglige virke som socialpsykiater optaget af at overskride den i den deskriptive psykiatri udbredte overbevisning om, at formen af og indholdet i svære sindslidelser som skizofreni er utilgængelig for en medmenneskelig forståelse. Sat i parentes som uforståelige oplevelser, udsagn og udtryk, har disse som konsekvens historisk set måttet forblive stumme og er blevet gjort stumme via den udbredte medicinske behandling.

Wulff beskæftigede sig i sine fænomenologiske analyser af det skizofrene vanvid med at udfolde “vanviddets” grundstrukturer, oplevelsesdimensioner og indre processer, samt at placere disse i en almenpsykologisk sammenhæng.

Det der interesserede Wulff var spørgsmålet om hvorfor den skizofrenes erfaringer og udsagn forekommer os så uforståelige, så paradoksale og så svære at have empatisk indfølelse med.

I stedet for at henføre de skizofrene symptomer til en sort boks af uforståelige og meningsløse fænomener, eller at tolke og tyde indhol-

det af disse, spørger Wulff i første omgang: Hvad er det positive budskab ved uforståeligheden selv, hvordan produceres uforståelighed, dvs. hvordan gøres noget uforståeligt og uindføleligt for andre og hvad kan selve uforståelighedens budskab være?

Som Wulff skriver, er opgaven i første omgang ikke at fastsætte grunde og motiver for at den skizofrene “paradoksaliserer” sine udsagn og sin adfærd, men snarere at afklare selve processen for paradoksaliseringen og dennes egen immanente mening.

Grundspørgsmålet i en fænomenologisk tilgang til afklaringen af bagvedliggende grundstrukturer ved vanviddet er dette: Hvordan kan vi forstå det sammenbrud mellem væren og verden, mellem subjekt og objekt og mellem indre erfaringer og ydre kendsgerninger, som den skizofrene psykose er udtryk for?

Hvordan kan verden med dens objekter og subjekter pludselig fremstå meningsløs, truende, fragmenteret, udflydende og uden sammenhæng og orienteringspunkter for aktiv og produktiv deltagelse sammen med andre? Hvad forklarer med andre ord det tab af “naturlig selvfølgelighed” (Blankenburg, 1971) og meningsfylde, som personen med skizofrene symptomer oplever i sin relation til verden, sig selv og andre og som vi “normalt” erfarer og tager for givet som en “før-begrebslig samklang” med og “ur-tillid/tiltro” (Husserl, 1939/1948) til verden, der udgør selve forudsætningen for meningsfuld og produktiv orientering og deltagelse i verden?

Og fra et processuelt perspektiv: Hvordan forklarer vi udviklingen og den indre dynamik i den skizofrenes lidelsesproces, der ofte bevæger sig fra depressionens eller angstens delvise tab af mening og handleevne, til et stadigt mere omsiggribende sammenbrud af subjektets meningsbaserede orienterings- og handleevne?

Endvidere åbner Wulffs teoretiske tilgang op for spørgsmålet om, hvorvidt man kan betragte de skizofrene vrangerfaringer og udsagn

ikke kun som meningsnedbrydning, men også som paradoksale forsøg på at genetablere og genvinde en ny orienterings- og betydningsramme samt en personlig handleevne?

Disse spørgsmål er et forsøg på at komme bagom skizofrene grundsymptomer såsom den skizofrene autisme, dvs. tilbagetrækning fra verden og andre, med dens fundamentale forstyrrelse i kontakt og kommunikation, den skizofrenes oplevelser af perpleksitet og ambivalens ift. omverdenen, den skizofrenes jeg-forstyrrelser, tanke-, affekt og perceptionsforstyrrelser, influensoplevelser og stemmehøren og i sidste ende erfaringen af det mest fundamentale meningstab og væren-verdens sammenbrud i katatonien.

Den overordnede teoretiske ramme og ledertråd for Wulffs analyser kan i overskriftsform indfanges i påstanden om, at intersubjektivitet og vanvid er det mest oprindelige, eksistentielle alternativ for subjektet.

Med dette menes, at intersubjektivitet må skulle ledsage alle vores bevidsthedsakter, såfremt disse ikke skal antage vanvidets form. Denne tese er i overensstemmelse med både transcendental-fænomenologiske (Husserl, 1931), social-fænomenologiske (Schütz, 1932) og etno-fænomenologiske subjektoplevelser (Garfinkel, 1967), hvor analysen af hvorledes intersubjektiviteten nedbrydes, har bidraget til viden om, hvordan subjektiviteten konstitueres. Eksempelvis er Husserls transcendentale subjekt intersubjektivt, og er på trods af en a priori disposition til sprog, social interaktion, etc., ikke tematisk struktureret forud for den sociale interaktion og Schütz viste med sin tese om perspektivernes reciprocitet, nødvendigheden af de fælles betydninger for al social interaktion. I forlængelse af denne tradition, har etnometodologien med dens analyser af brud på de sociale betydninger vist, hvorledes disse brud førte til et socialt kaos, der først kunne genoprettes, ved genetableringen af de brudte betydninger eller ved at erstatte dem med nye

betydninger, for genopretningen af den sociale situation, meningssammenhæng og "orden".

Wulff argumenterer i sin artikel for at vanvidet kan betragtes som en "paradoksaliserende, singulariserende anti-logik", der sætter de regler ud af kraft, der i almindelighed garanterer intersubjektiv forståelse og sikrer, at subjektet erfarer verden som meningsfuld og givet med "naturlig selvfølgelighed". Disse "regler" er i fænomenologisk forstand præ-refleksive og før-bevidste og lader sig karakterisere som transcendentale mulighedsbetingelser for at subjektet overhovedet kan stille noget op med verden, sammen med andre.

Wulff benytter sig af begrebet anerkendelse for at indfange den transcendentale bevidsthedsakt af passiv syntese, der sikrer, at subjektet erfarer et forpligtende og gyldigt forhold mellem væren og verden, subjekt og objekt, årsag og virkning, handling og resultat, budskab og bærer, identitet og differens, aktiv og passiv, og endeligt mening og betydning. For at sikre verdens intersubjektive identificerbarhed, må disse begrebspår til stadighed anerkendes som gensidigt forpligtigende.

Det er Erich Wulffs påstand, at den forpligtende relation mellem disse forhold ikke anerkendes eller ikke kan anerkendes af den skizofrene, men tværtimod til stadighed sættes ud af kraft og bliver frakendt.

Erich Wulff udfolder og eksemplificerer grundforudsætningerne for ovennævnte eksistentielle alternativ med grundbegreberne "personlig mening" og "almengørlig betydning", og læner sig herved op af de bestemmelser, som Leontjew (1973) gav dem.

Mening og Betydning repræsenterer hhv. subjekt- og objektsiden i væren-verdensforholdet og er ifølge Wulff de "byggesten", hvormed den intersubjektive fornuft og dens sammenbrud i vanvidet, kan forstås. Med begreberne mening og betydning forsøger Wulff at vise, hvordan indre og ydre, væren og verden, sub-

jekt og objekt, etc., kan knyttes sammen med hinanden og hvorledes man omvendt kan tilvejebringe betingelserne for at noget bliver uforståeligt, paradoksalt, modsigelsesfuldt, ubestemmeligt, tilslutningsumuligt og dermed singulært (jvf. Wittgensteins privatsprogsargument, 1958).

Betydning defineres som "historisk opståede, almengjorte og almengørlige genstands- eller forholdsbegreber, som er fælles for et kultur- eller sprogfællesskab". Betydninger udgør en orienteringsramme og en fælles livsverden og kan med Holzkamp (1983) endvidere defineres som almengjorte handlemuligheder og handlingsopfordringer, der tjener en fælles, helhedssamfundsmæssigt formidlet livsmestring. For en nærmere indkredsning af begrebet betydning, kan der også trækkes paralleller til Gibsons (1977) begreb om genstandes "affordances", dvs. handlingsopfordrende appel til os.

Mening defineres som subjektets perspektiv på og interesse i betydningerne og defineres af Wulff nærmere som "subjektiv-situativ" mening, dvs. dét et subjekt er orienteret mod i et her og nu. Wulff benytter sig af begrebet intentionalitet for at indfange subjektets intentionelle rettedhed mod en verden af almengørlige betydninger. Den subjektiv-situative mening er det, der får et subjekt, sådan som det er her og nu, til at sige og gøre noget, men er endnu begrebslig uartikuleret.

Det er nu Wulffs tese, at almengørlige betydninger må sammenknyttes med subjektiv-situativ mening, for at disse skal kunne få en personlig opfordringskarakter for subjektet og dermed i ordets egentligste forstand skal kunne "give mening" og være handlingsorienterede.

Omvendt må den subjektiv-situative mening (dét, det for subjektet drejer sig om i et her og nu) kunne italesættes og relateres til almengørlige betydninger, for ikke at forblive privat, stum, uformidlet og uforståelig for an-

dre. Herigennem anerkendes det, at det her og nu drejer sig om formidlelige budskaber, at budskaber altså er formidlelige, men også må formidles.

I anerkendelsen af det forpligtende forhold mellem verdens genstandsbetydninger og subjektets meningsopfyldende perspektiv på disse, anerkendes og erfares det, at en specifik situations subjektive mening kan almengøres og at subjektet er del af en fælles, intersubjektiv verden. Intersubjektivitet defineres af Wulff således som subjekters meningsrelaterede haven del i en, i almene betydninger differentieret, verden.

Subjektet må til stadighed anerkende det forpligtende forhold mellem betydning og mening, dvs. må anerkende og anvende de regler for sprog og kommunikation, der normalt garanterer intersubjektiv forståelse. Gennem denne anerkendelse medproducerer det enkelte subjekt til stadighed den samfundsmæssige helhed og først gennem anerkendelsen bliver der konstitueret en for alle subjekter forpligtende meningsfuld-forståelig verden, dvs. kun således opstår intersubjektivitet.

Ifølge Wulff må det anerkendes, at enhver handling og ethvert udsagn er subjektbåret og objektrelateret og derved indlejret i et intersubjektivt forhold. Ved at anerkende og følge de forpligtende regler for kommunikation og interaktion sikres det, at det objektive (genstandsbetydningerne) kan subjektiveres (dvs. tilegnes og gøres subjektivt relevante og meningsfyldte) og at de subjektive erfaringer (den subjektiv-situative mening) kan objektiveres, dvs. udtrykkes og gøres forståelig for andre.

Ifølge Wulff "gennemkrydser"¹ det skizofrene vanvid den gensidige relaterethed og forpligtigelse mellem væren og verden igennem en dissociativ akt af frakendelse, paradoksalisering.

1 Af: Durchkreuzung: At tilintetgøre, forkaste, forhindre, fare igennem på kryds og tværs.

ring og meningsannullering. Det forpligtende aspekt ved intersubjektivitet, intentionalitet og sprog frakendes, hvilket resulterer i frakendelsen af at der overhovedet eksisterer en intersubjektivt konstitueret verden, som subjektet kan stille noget op med sammen med andre. Sker dette, kan mening kun være uforståelig og betydning kun meningstømt.

Det er nu Wulffs pointe, at en sådan frakendelse både resulterer i intersubjektivitetens ødelæggelse såvel som i subjektets egen selvødelæggelse ("selvgennemkrydsning", Wulff, 1993). Tilstanden er at sammenligne med den af Husserl (1936) formulerede "transcendentale, altomfattende epoche", en tilstand, hvor alle betydninger kan betvivles, hvilket udgør den ultimative form for solipsisme.

Dette sammenbrud i subjektets evne til at erfare omverdenen som ordnet, sammenhængende, personligt og intersubjektivt meningsfuld og som noget der kan italesættes, deles med andre, og stilles noget op med, eller også som noget der blot kan tages for givet som det er, uden behov for yderligere forklaringer, eksemplificeres i artiklen med en skizofren patients møde med og reaktion på en dagligdags situation såsom et bord, der er dækket op til te.

Wulff viser igennem eksemplet, hvorledes vanvid netop består i at almengjorte betydninger (eksempelvis betydningen af et dækket bord med de genstande der hører med), bliver erfaret som subjektivt meningsløse, som tomme betydningshylstre, som man ikke kan stille noget op med. Betydningerne har her mistet deres personlige opfordringskarakter for den skizofrene og den skizofrene er så at sige modstandsløst udsat for genstandenes betydningsfylde og bliver dermed handlingslammet. Omvendt kan den skizofrene ikke udtrykke sin subjektiv-situative mening på fornuftig vis, da den personlige mening ikke længere kan almengøres via sprogets betydninger. Den skizofrene tale mister sit sagsfor-

hold og forbliver herved privat, uforståelig, uindfølelig, paradoksal og bizar.

Wulff viser med eksemplet på simpel og eminent vis, hvorledes den almene betydning i en konkret situation for den skizofrene kan fortabe sig i en sådan grad, at genstandene pludselig kan betyde hhv. alt og intet, kan opleves som blot og bart skin, som tomme betydningshylstre eller endog som attrapper ("denne situation er ikke det den giver sig ud for, den er i virkeligheden iscenesat for at forvirre mig", eller: tekanden er "i virkeligheden" en bombe", etc.).

Mister genstandene deres indbyrdes betydningssammenhæng og deres betydning for subjektet, har de ikke længere en konkret, personlig opfordringskarakter (såsom: denne situation indbyder til at jeg eller en eller anden skal drikke te). Som følge heraf erfarer personen med skizofrene symptomer tværtimod, at de genstande han møder i omverdenen udsender abstrakte og uindløselige opfordringer, der erfares som truende eller uforståelige "indvirkninger" allesteds og intetsteds fra.

Wulff giver igennem dette eksempel en mulig forklaring på den skizofrenes influensoplevelser, såsom eksempelvis at være styret af "kosmiske stråler" eller af radiosendere fra rummet. Endvidere åbnes der op for en dybere forståelse af den skizofrenes oplevelser af perpleksitet, ambivalens og handlingslamme i og overfor en verden, der har mistet sin struktur, sammenhæng og handlingsanvisende betydning, men som omvendt i subjektets forsøg på alligevel at udlede en betydning, antager form af noget truende, forfølgende og farligt, som subjektet i sidste ende heller ikke kan stille noget op med.

Kan subjektet ikke længere sammen med andre og alene strukturere omverdenen via tid og rum, årsag og virkning, indre og ydre og subjekt og objekt, danner genstandene ikke længere en sammenhængende social situation og kontekst.

Som resultat perciperer og erfarer den skizofrene verden som en usammenhængende og kaotisk strøm af sanseindtryk.

Kan subjektet ikke strukturere og finde sammenhæng og mening i egne (kropslige) perceptioner, kan man forestille sig en ned- eller sammensmeltning af væren-verdens forholdet, således at tid, rum, jeg'et og dets hele livs-sammenhæng "likvideres", dvs. både gøres flydende og tilintetgøres. Kan skrankerne mellem subjekt og objekt, væren og verden, etc. ikke længere opretholdes, resulterer dette i at personen med skizofrenisymptomer eksempelvis oplever at *være* det han perciperer, eller omvendt at opleve at omverdenen er "ude efter ham", en tilstand der af Wulff benævnes som "intentionalitetsumvending". Denne intentionalitetsumvending, dvs. at objekterne opleves at antage den intentionelle subjektstatus, som i det skizofrene subjekt er annulleret og tilintetgjort, kan for os at se være en mulig forklaring på, at objekter (og andre subjekter) i deres uforståelighed for den skizofrene rent faktisk kan antage nye betydninger af at være truende, farlige, forfølgende, etc. Tilstanden beskriver m.a.o en præ-mentalitetstænkning, hvor evnen til at skelne mellem fantasi og virkelighed er nedbrudt og hvor det skizofrene subjekt befinder sig i en psykisk "ækvivalensmodus", hvor verden kan blive "for virkelig" (jf. den skizofrenes sammensmeltningserfaringer og -angst), eller i forestillingsmodus, hvor tænkningen og væren er dissocieret fra virkeligheden.²

Wulff nævner sidst i artiklen, at en stadig mere omsiggribende nedbrydning af væren-verdens forholdet på udviklingshistorisk stadigt tidligere (arkaiske) og mere regressive niveauer, i sidste ende må resultere i den tilintetgørelseserfaring, der kendes fra den skizofrene katonni.

2 Jf. grundlagstænkningen i Mentaliserings Baseret Terapi, se f.eks. Fonagy (2002 og 2003).

Wulff kalder selv sin artikel for et kort skitse, der i første omgang kun beskæftiger sig med grundmekanismerne eller grundbeslutningerne, hvorfra vanvid enten kan produceres eller afværges. Som han nævner, er der store huller der stadigvæk er åbne. Spørgsmål vedrørende intention, funktion og den skizofrenes egne forsøg på at genvinde sin handleevne, analysen af hvorvidt og hvorfor svigt i den intersubjektive gyldighed kan præge nogle psykiske handlinger og livsområder mere end andre og endelig metodiske og terapeutiske overvejelser over, hvorledes de fænomenologiske analyser kan anvendes i en terapeutisk praksis, forbliver i artiklen ubesvarede.

Trods artiklens kompleksitet og samtidige skitsepræg, er det vores vurdering, at Wulff formår at åbne døre ind til nye forståelsesaspekter ved vanviddet og dets udviklingsproces og – dynamik.

I Erich Wulffs bog fra 2003 videreudvikles og udfoldes den teoretiske, metodiske og terapeutiske tilgang til det skizofrene genstandsområde, og bygges igennem bogen op omkring en skizofren patients hele sygdomsforløb.

Både i herværende artikel og i bogen slutter Wulff af med det mest afgørende spørgsmål, der endnu må skulle besvares, for at nærme sig ovenstående spørgsmål om motiv, intention, funktion og budskab:

Hvilken fare er så stor, at den kun kan afværges gennem en sådan frakendelse af den gensidige relaterethed af mening og betydning og dermed også af subjekt og objekt, af væren og verden?

Wulffs foreløbige svar i artiklen lyder: På grund af livshistorisk opståede sårbarheder, hvor der i bestemte situationer kun har været den udvej at frakende det intersubjektive grundlag for fornuften, da denne opleves at udgøre en dødelig fare".

Her ses en tydelig forbindelse til Batesons (1969) double-bind teori, hvor modsigende betingelser, krav og forventninger i intersubjektive (tilknytnings-) relationer kan udgøre en (med Wulffs egne ord) relationsfælde, hvor den tilfængtagne kun har mulighed for at overleve psykisk som et handlestærkt subjekt via paradoksal adfærd, oplevelsesmåde og kommunikation i de pågældende relationer. Wulffs tanker er i høj grad også kompatible med R.D. Laings (1960, 1968) eksistentiale og psykoanalytisk funderede teori om skizofreni.

Disse livshistorisk opståede sårbarheder, og en sådan for psyken "dødelig fare" ved det intersubjektive i sig selv og ved den intersubjektivt delte verden, udgøres af bestemte relationer og/eller udefra kommende traumatiske oplevelser der annullerer den urtillid og -tiltro der ligger prærefleksivt indlejret i vores hverdagsbevidsthed, ved at udgøre en så truende krænkelse og lædering af subjektet og dets væren-verdens forhold, at dette bryder sammen på bestemte, og/eller stadigt mere omfattende livsområder. Også her er det på sin plads at pege på de klare linier tilbage til tilknytningsteorien, (Bowlby 1969) der på overbevisende vis har beskrevet forskellige tilknytningsformers og –forstyrrelser udviklingspsykologiske genese og sårbarhed.

Wulff beskriver i ovennævnte bog sine egne oplevelser af konstant ildkamp og bombardementer i en skyttegrav og en efterfølgende periode som tilfængtagnen soldat under anden verdenskrig, hvor hverdagsvirkeligheden for ham blev annulleret og senere sine oplevelser som turist i et overkontrollerende Vietnam med en officiel statsudgave af virkeligheden, der stod i så stærk kontrast til den af ham reelt oplevede virkelighed, at en begyndende tvivl på egen perception og opfattelse samt spirende paranoia over konsekvensen af at italesætte divergenserne, for Wulff i begge tilfælde førte til psykotiske episoder. Derudover nævner

Wulff studier af deprivations som eksempler på hvilke konsekvenser sansedeprivations har for subjektets realitetstestning og hvorledes væren-verdensforholdet gradvis ad denne vej også kan nedbrydes.

Konsekvenser for den terapeutiske, psykiatriske praksis

Wulff beskriver i ovennævnte bog hvilken terapeutisk retning og praksis hans forståelse af det psykotiske meningssammenbrud, har afstedkommet.

Målet for en terapeutisk proces: Sammen med patienten at genskabe de grundlæggende meningssammenhænge og synteser på stadigt flere livsområder, kunne man indfange under overskriften "gen- anerkendelsesterapi". Wulff beskriver hvorledes en sådan gen- anerkendelsesterapi må tage sit udgangspunkt i etableringen af et "biografisk landkort" over de spaltning- og frakendelsesområder og livs- tematikker der præger patientens verdensforhold. En sådan afdækning må samtidigt også afsøge og forsøge at indtegne de eventuelle områder i det "biografiske landkort", hvor der endnu eksisterer et mere uproblematisk og meningsfuldt væren-verdensforhold, der endnu ikke er draget i tvivl.

En sådan med patienten fælles "opdagelses- rejse", skal ifølge Wulff tage sin begyndelse derved, at terapeuten sammen med patienten er i stand til at gå hen over grænsen mellem den intersubjektive fornuft og den solipsistiske anti-fornuft, som psykosen udgør. Terapeuten må med andre ord forstå og tale det narcissistiske sprogs "alt- og intet-logik" samtidigt med, at terapeuten til stadighed må stå med et ben i hver bevidsthedstilstand/verden. Ved at kunne nå, møde og følge patienten rundt i psykosens grænseland, etableres en første hånds- rækning hen imod genetableringen af et intersubjektivt delt væren-verdensforhold. Det giver patienten en fornyet grunderfaring af sammen med et andet subjekt at stå på et fælles fundament, at kunne gøre sig selv potentielt forståelig og

derigennem at kunne bryde ud af solipsismens og isolationens bur.

Det er ifølge Wulff terapeutens ansvar i denne proces konstant at opretholde og regulere en passende objektdistance således, at patienten ikke oplever at drukne i den sammenmeltningsangst, der tidligere har truet patienten med undergang, grundet den manglende evne eller vilje til at opretholde en væren-verdensrelationen, med en klar og meningsfuld distance mellem subjekt- og objektpolen.

Wulff beskriver igennem sine eksempler på terapeutiske forløb, hvordan denne fælles og stadigt mere omsiggribende syntesedannelse og genanerkendelse af patientens væren i verden og af specifikke intersubjektive relationer, må følge patientens modstand og proces skridt for skridt, igennem koncentriske cirkler, startende fra et perifert, regressivt, arkaisk-symbolsk niveau for anerkendelse, over mere projektive anerkendelsesforsøg (patientens eksempler på andre menneskers forsøg på at skabe sammenhæng og mening i deres liv), indtil menings- og betydningsdimensionerne kan sammenknyttes i mere centrale livsområder, hvor de kan konkretiseres i og sammenflettes med patientens livshistorie, hverdag og afgørende personlige relationer.

Processen, sådan som den beskrives af Wulff og sådan som den må forløbe som konsekvens af ovenstående bud på psykosens væsen, er således lig med at følge, støtte og guide patientens subjektive re-investering i en intersubjektivt delt fælles verden, der således kan genvinde sin objektive betydningsfylde og subjektive meningsfuldhed.

Wulff i en erfaret terapeutisk praksis

Som nævnt i vores indledning, mener vi at Wulff har ydet et uhyre vigtigt teoretisk bidrag til forståelsen af psykiatriske lidelser qua hans fænomenologiske og subjektkonstruktivistiske strukturanalyser af "det skizofrene vanvid". Et teoretisk bidrag, der efter vores overbevisning også har stor relevans og anvendelighed på det

(social-) psykiatriske praksisområde i dag. Det turde i denne sammenhæng være unødvendigt at nævne, at denne tilgang hæver sig milevidt fra en psykiatri som til stadighed hviler på en biologisk-genetisk-medicinsk forskning og praksis og samtidigt får genindplaceret den skizofrene i en subjektiv-livshistorisk samt social og samfundsmæssig sammenhæng.

Når man derfor som psykolog er stillet med den svære og vigtige psykologfaglige opgave at yde samtalerapi med mennesker, der har været igennem psykoser og som stadigvæk befinder sig i slipstrømmen af, hvad Wulff begrebsætter som det skizofrene vanvid, eller hænger fast i smertelige erfaringer, som psykosens og det som det vanvittige overstrømmede én med – tilbyder Wulffs teorier, begrebsættelser og sprogliggørelser et frugtbart perspektiv at arbejde ud fra og med. Især vil vi fremhæve, at Wulff kan være banebrydende for borgere, som står på den anden side af psykotiske oplevelser og vanvittige skizofrene oplevelser og ønsker at komme videre og på højde med deres sociale livssituation igen. For det berørte individ kan det være mangfoldige, uforståelige og ofte mystiske oplevelser at have stået med, som det er umådeligt svært at finde hoved og hale på. Her forekommer den traditionelle psykiatriske forståelsesramme af sådanne oplevelser som værende utilstrækkelig og reducerende via dens begrænsede biomedicinske sygdomsoptik, også selvom vi inkluderer nyere sygdomsmodeller som stress-sårbarhedsmodellen, som heller ikke formår at overskride psykiatriens reduktionistiske kategorier og biomedicinske fokus. Vi har fra vores praksis erfaret, at Wulff tilbyder en relevant begrebmæssig ramme og teori, som muliggør et frugtbart arbejde med at kunne rekonstruere vanvittige subjektive lidelseshistorier, hvor borgeren netop havde mistet det afgørende greb om sin sociale livssituation og vanviddet blev en allestedsnærværende del af livet i en periode. Vi har erfaret, at det er en

afgørende præmis i sådan et arbejde, at anskue de psykotiske og vanvittige oplevelser som vigtige og positive budskaber, der fortæller om subjektets forhold til omverdenen, uoverkommelige konflikter og emotionelt pres og vigtige samfundsmæssige betydningsforhold. Centralt i psykiatriens praksis er ønsket om at eliminere symptomerne på skizofreni for at stoppe progressionen i sygdommen, som man i mange år mente kunne føre til demenslignende tilstande, hvis ikke symptomerne blev stoppet. Det vanvittige og det skizofrene blev betragtet som noget, der kom fra en syg kerne og essens i personen (den desubjektiverende forklaringsmodel). I klassisk psykiatrisk perspektiv ses skizofrene symptomer som udtryk for en biokemisk sygdom, der netop er genereret fra biokemisk niveau. I den forklaringsramme bliver skizofreni til et monokausalt forhold udløst af et "noget" i patientens sociale miljø, af særlige livsbegivenheder eller livsovergange. Præmissen i denne tilgang er, at patienten i forvejen er en omvandrende tidsindstillet biokemisk bombe, hvor særlige sociale livsbegivenheder så at sige blot udløste bomben og startede den biokemiske deroute i skizofrenien. Vanviddet viser ikke hen til et bredere kompleks og en ofte miserabel social situation, hvor individet tiltagende og over en længere periode har stået mere og mere presset, privat, i klemme og i store og socio-emotionelle konflikter i forhold til flere betydningsfulde niveauer med tab af handleevne, relationer og social indlejring. De socio-emotionelle konfliktforhold og patientens bredere sociale indlejring og samfundsmæssige deltagelse, er i psykiatriens sygdomsmodeller reduceret bort i forhold til at forstå og begribe symptomgennembruddet og den vanvittige skizofrene tilstand. Herved overses de positive budskaber i den skizofrene uforståelighed. Genesen går tabt. Individets særlige sociale situation og historie går tabt.

Ved i terapien at arbejde ud fra positive bestemmelser af de vanvittige uforståeligheder, åbnes der ofte op for de mærkværdige sub-

jektive hændelser, som kan syntetiseres med psykologen og blive en del af den personlige biografi igen – hændelser og oplevelser som før var svævende og adskilte/fraspaltet det personlige. Det terapeutiske arbejde involverer ofte netop at se ind i sorte biografiske huller, hvor man fra et næsten depersonaliseret niveau har gjort sig disse diffuse erfaringer. Derfor er det vigtigt, at man i samtalen tilbydes en mulighed for at genetablere forbindelser mellem indre følelsesmæssige tilstande og ydre betingelser og forhold, således at de biografiske "sorte huller", som ellers ofte vil være hinsides sprogliggørelser, kan reetableres. Disse forbindelser bidrager Wulffs teori om det skizofrene vanvid med afgørende opmærksomheder til. Vi kunne formulere dette arbejde som mulig-gørelsen af et første persons perspektiv på en vanvittig livssituation som løb én af hænde, og hvor man ramte det skizofrene vanvid. Vi kunne formulere arbejdet som skabelsen af en subjektiv historie, der også inkluderer hvor man var læderet på at forbinde sig til en fælles omverden, af smertelige subjektive grunde. Endvidere er det en praksiserfaring fra terapi indenfor det socialpsykiatriske område, at borgere som af forskellige grunde er havnet i det skizofrene vanvids symptomer, ofte livshistorisk har haft voldsomme krænkelshistorier bag sig. Livshistorisk har denne gruppe ofte erfaringer med sig, som omhandler at været i vanvittige lommer af intersubjektivt vanvid og overlast med vigtige og betydningsfulde voksne, som de var henvist til og som har truet med at destruere dem psykisk og fysisk. Det kan være uhyrlige oplevelser, som f.eks. at være blevet seksuelt krænket og efterfølgende være blevet truet til tavshed gennem uhyrlighedsklemmer, som f.eks: "Jeg udsletter dig og din familie, hvis du nogensinde fortæller om dette her ..." samtidigt med, at verden fortsætter i al sin naturlige selvfølgelighed med krænkeren, som en uhyrlig deltager i denne selvfølgelighed, som man som barn er henvist til. Det læderer på afgørende måder et barn og

menneskes naturlige forhold til sin omverden og til relationer, at udsættes for den form for fornedrende og umenneskelig behandling op igennem en opvækst. Afhængigt af hvornår man livshistorisk har været igennem sådanne oplevelser og hvad ens sociale livssituation, herunder ens relationelle muligheder, er, er det vores erfaring, at de ofte bliver til netop "sorte huller", med dissociative tilstande senere i livet, hvis man havner i uoverskuelige livssituationer igen. Dette fordi subjektet ikke var/er i stand til at erfaringsgøre både tidligere eller nuværende oplevelser sprogligt med vigtige andre, men er blevet læderet på at forbinde sig til det intersubjektive niveau.

Marius Romme & Sandra Escher kom frem til lignende erfaringer og pointer i deres teoretiske arbejde med at begribe de "skizofrene stemmer". Fra deres bog: "Giv stemmerne mening" (2003) fremgår det, at stemmer ofte er udtryk for fraspaltede erfaringer eller, som de viser i deres case eksempler, forskudte konflikter der netop har forbindelse til smertelige erfaringskomplekser som krænkelserne skabte, og som man søgte at flygte fra, men ofte ikke kunne. Michael White har ligeledes været på sporet af, hvordan stemmer har forbindelse til desubjektiverende oplevelser og overlast via ikke-kropsliggjorte talehandlinger (eksperttalemåder og ofte patriarkalsk magtudøvelse og teknik var Whites kliniske erfaring), hvis kerne netop er vanvittige krænkende oplevelser, hvor subjektet i alvorlig grad bliver begrænset i at respondere og være tilstede i første person, dvs. med egne intentioner og værdier.

Det synes klart, at det kan få skæbnesvangre følger for et ungt menneske som får et symptomgennembrud pga. øget pres og stress i mødet med samfundsmæssige krav på en ungdomsuddannelse eller lignende, efterfølgende at komme i kontakt med en psykiatri, der bestemmer disse symptomer som værende udtryk for en sygdom, som f.eks. skizofreni. Psykiatrien kan så at sige blive det nye lag, hvor omverdensforholdet læderes yderligere,

fordi der ikke drages forbindelser eller tænkes i, at patientens bredere sociale situation og de socio-emotionelle konflikter patienten står i og over tid har stået i, har medført en tiltagende frakendelse af det sociale. Dette forhold kan psykiatrien via sin traditionelle praksis og biomedicinske optik ikke indfange og kan herved på tragisk vis blive medvirkende til at læderingen fortsætter, bl.a. fordi det er en praksis der tillægger en abstrakt sygdomskonstruktion altafgørende betydning (jf. eksperttalemåder og patriarkalsk magtudøvelse og teknik) på bekostning af individets konkrete sociale historie og forhold til sine symptomer. Derved arbejdes der ikke målrettet på at etablere sammenhæng mellem psykiske problemer og lidelser og de konfliktuelle forhold borgeren måtte have stået i. Psykiatrien er, hvad enten den vil det eller ej, med til at regulere socio-emotionelle konflikter via sin praksis, og det gør den på en måde, hvor de egenskabsgør konkrete personkonflikter ved at bestemme noget som en sygdom og essens i den enkelte. Dette kan være et yderligere overgreb og kan forværre det skizofrene vanvid, hvad der igen kan bekræfte sygdomskonstruktionen, som bekræfter nødvendigheden af den biomedicinske behandling.

Skizofreni er i al sin korthed ikke en biomedicinsk sygdom i Wulffs optik, men hvad er det så?

Det er noget langt mere komplekst end det den kliniske psykiatri gør det til via sine ofte simple biologiske og kemiske teorier om skizofrene tilstande. Ifølge Wulff er det en reaktions- og lidelsesform med en subjektiv historie, en social historie og altså således en biografisk dimension, som det er afgørende at arbejde med.

Den fænomenologiske og kritisk psykologiske impuls i teorien er her en vigtig dimension og bidrag til det terapeutiske arbejde. Wulff tilfører begreber til disse svære psykiske tilstande og tilbyder samtidigt et perspektiv at arbejde videre med i socialklinisk sammenhæng. Sådanne forståelser og referencerammer skal man

ikke underkende har betydning i terapien, hvor der også kan være et behov for at få autoritative og kropsliggjorte historier og forklaringer på de fænomener, som det berørte individ subjektivt har erfaret og som lader sig svært indfange i alle deres vanvittige fremtrædelsesformer, logikker og sansninger. Som sådan er psykoser, i Wulffs optik, yderst meningsfulde psykiske tilstande, men jo også yderst alvorlige tilstande der, hvis ikke der bliver taget professionelt fat, kan være decideret livsfarlige tilstande. Det er de, fordi disse tilstande indtræffer når subjektet har været under umenneskeligt pres fra socio-emotionelle konflikter. Det vanvittige har med andre ord grund i en social situation, tilstand og praksis, som det psykiske opstår på baggrund af. Herved peger det også på, hvad der er vigtige dimensioner i det videre arbejde fremad: Rekoblingen til den sociale livsverden og de personlige interesser og behov man havde på spil deri, for igen at kunne blive deltager i samfundsmæssig praksis.

Med Erich Wulff gives der konkrete redskaber til at arbejde samtaleorienteret med mennesker som har psykotiske gennembrud og hvis kerne rammer det skizofrene spektrum. Wulffs teoretiske og praktiske refleksioner og erfaringer byder på vidtgående måder ind på at forklare og forstå fænomenet skizofreni, en tilstand som psykiatrien historisk set kun har kunnet beskrive med skiftende teorier, men vedvarende har svært ved at forklare og forstå som andet end en biokemisk sygdom. Skizofreni er for psykiatrien stadig en gådefuld og mystisk tilstand, som bedst lader sig indfange af at det er en sygdom som er meget komplekst og som vi ikke har forstået det fulde omfang af endnu. Det underforstås af psykiatrien, at det erkendelsesstadiet kommer vi til. Med Wulff i hånden er vi nået betydeligt længere, faktisk meget langt, er det vores påstand og vores erfaring fra socialklinisk sammenhæng i socialpsykiatrien.

Samlet set er det skizofrene vanvid eller det vanvittige i al sin smertelige kompleksitet en

uhyre svær opgave at skabe meningsfuldhed omkring, men vores erfaring er, at det ikke er umuligt, hvis arbejdet foregår når symptomerne er aftagende og man har behov for at få arbejdet med oplevelserne. Her står Wulffs teorier som vigtige afsæt til at overskride de begrænse(n)de psykiatriske sygdomsforståelser af skizofreni. Det gør hans teori ved samtidigt at anerkende stort set alle de symptomer, der også identificeres af den kliniske psykiatri, samtidigt med at der gives et yderst kvalificeret bud på, hvorledes man kan rekonstruere subjektivt erfaret vanvid i en ny intersubjektiv ramme, der på afgørende måder kan forbinde borgeren til egne oplevelser og pege videre frem. Herved er der ydet et kæmpe bidrag til en subjektkonstruktivistisk teori om vanviddet, der kan bruges i praksis.

Litteratur

- Bateson et. al. (1969): Schizophrenie und Familie. Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft.
- Blankenburg, W. (1971): Der Verlust der natürlichen Selbstverständlichkeit. Ein Beitrag zur Psychopathologie symptomarmer Schizophrenien. Stuttgart, Ferdinand Enke.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E.L. & Target, M. (2002) Affect regulation, Mentalization, and the Development of the Self, New York, Other Press.
- Garfinkel, Harold (1967): Studies in Ethnomethodology. Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Gibson, J.J. (1977): The Theory of Affordances. I: Perceiving, Acting and Knowing. Eds.: Robert Shaw & John Bransford.
- Husserl, E. (1931): Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge. S. Strasser (red.). Martinus Nijhoff, Den Haag, 1973
- Husserl, E. (1936): Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die Transcendentale Philosophie: Eine Einleitung in der phänomenologische Philosophie.
- Husserl, E. (1939/1948): Erfahrung und Urteil. Hamburg, Claassen & Goverts.
- Laing, R.D. (1960): The Divided Self. Penguin Books.

- Laing, R.D. (1967): *The Politics of Experience*. Ballantine Books, New York.
- Leontjew, A.N. (1973): *Probleme der Entwicklung des Psychischen*. Frankfurt/M., Ed. Suhrkamp.
- Romme, Marius & Escher, Sandra (2003) *Giv stemmerne mening*. Systime Academic
- Schütz, Alfred (1932): *The Phenomenology of the Social World*. Heinemann Educational Books Ltd, London, 1972.
- White, Michael (2006) *Narrativ praksis*. Hans Reitzels forlag
- Wittgenstein, L. (1958): *Philosophical Investigations*. Blackwell & Mott Ltd.
- Holzkamp, K. (1983): *Grundlegung der Psychologie*. Frankfurt/M. Campus.
- Wulff, E. (1993): *Selvgennekrydset intentionalitet: Vanviddet som subjektets forsøg på at løfte sig ud af samfundsmæssighed og historie*. *Das Argument*, 197. Oversat af Alexandra Holmboe, Gaderummet-Regnbuen, 2001.
- Wulff, E. (2003): *Wahnsinnslogik. Von der Verstehbarkeit schizophrener Erfahrung*. Edition *Das Narrenschiff* im Psychiatrie-Verlag. *Argument Verlag*.